

XII. Az O_h csoport

A kocka összes szimmetriatranszformacióját tartalmazza. O -ból szimmetria-középpont hozzáadásával keletkezik:

$$O_h = O \times C_i$$

A C_3 -tengelyek S_6 -tengelyekkel valnak, 6+3 új szimmetriasík keletkezik.

- 48 elemű csoport
- 10 osztály: E, 8C₃, 3C₂, 6C₄, 6C'₂, I, 8S₆, 3S₄, 6S₄, 6S'₄

XIII. - XIV. Ikozadercsoportok

Y : egy szabályos ikozader szimmetriatengelyei

Y_h : $Y_h = Y \times C_i$ (az ikozader összes szimmetridja)

Kristályokban nem fordulnak elő.

Szimmetriaoperációk, mint koordinátatranszformációk

Forgatás a z-tengely körül $\phi = \frac{2\pi}{n}$ nöggel (C_n);

esetleges tükrözés az (xy)-cikra:

$$R = \begin{pmatrix} \cos \phi & -\sin \phi & 0 \\ \sin \phi & \cos \phi & 0 \\ 0 & 0 & \pm 1 \end{pmatrix}$$

+: nem tartalmazza I-t
 -: tartalmazza I-t
 +: valódi forgatás
 -: nem valódi forgatás

Ha a forgástengely nem esik egybe a z-tengellyel, akkor

$$R' = T R T^{-1}$$

↑
ortogonális transzformáció

Az ortogonális hasonlósági transzformáció az R forgasmatrix nyomát invariáns hagyja:

$$\text{Tr}(R') = \text{Tr}(R) = f_R = 2 \cos \phi \pm 1$$

Skalárok koordinátatranszformációkkal szemben invariánsak

Polárvektorok így transzformálódnak, mint a koordinátek

$$x_m^i = \sum_i R_{mi} x_i$$

Axiálvektorok (pl. az impulzusnyomaték) valódi forgatás esetén R-rel, nem valódi forgatás esetén -R-rel transzformálódnak.

Tensorok így transzformálódnak, mint a koordinátek szorzatai:

$$x_m^i x_n^i = \sum_{i,k} R_{mi} R_{nk} x_i x_k \quad P_{mn}^i = \sum_{i,k} R_{mi} R_{nk} P_{ik}$$

Csoportok ábrázolásai

G csoportelem

g a csoport rendje

$\Psi_1 = \Psi_1(x, y, z)$ egyértékű

$\Psi_1, \Psi_2, \dots, \Psi_g$

általában különböző függvény

lineárisan függetlenek:

$\Psi_1, \Psi_2, \dots, \Psi_f \quad f \leq g$

$$\hat{G} \Psi_i = \sum_k G_{ki} \Psi_k$$

$\Psi_1, \Psi_2, \dots, \Psi_f$ választható ortonormált módon (bázis):

$$\int \Psi_i^* \Psi_k dq = \delta_{ik}$$

$$G_{ik} = \int \Psi_i^* \hat{G} \Psi_k dq$$

csoportelem

Operátor

Mátrix

G

\hat{G}

G_{ik}

H

\hat{H}

H_{ik}

$G H$

$\hat{G} \hat{H}$

$$(GH)_{ik} = \sum_e G_{ie} H_{ek}$$

ábrázolás

f : az ábrázolás dimenziója

Forgatás, tükrözés nem változtatja meg a skáláris szorzatot $\Rightarrow \hat{G}$ unitér operátor $\Rightarrow G_{ik}$ unitér mátrix.

A bázis transzformációja az \hat{S} unitér operátorral

$$\Psi_i' = \hat{S} \Psi_i$$

$$\hat{G}' = \hat{S}^{-1} \hat{G} \hat{S}$$

G'_{ik} és G_{ik} Gekvivalens ábrázolásai

A G_{ik} ábrázolás karaktere: $\sum_i G_{ii} = \text{Tr } G = \chi(G)$

A mátrix nyoma invariáns egy unitér mátrixsal történő hasonlósági transzformációval szemben. Ezért ekvivalens ábrázolások karakterei egyenlök és egy osztályba tartozó csoportelemek ábrázolásának karakterei is egyenlök. Ez valamennyi ábrázolás egységmátrix. Ezért

$\chi(E) = f$

Ha a $\Psi_1, \Psi_2, \dots, \Psi_f$ bázisfüggvények a csoport valamennyi elemének alkalmazásakor olyan f_1, f_2, \dots db. függvényből álló részekre bomlanak ($f_1 + f_2 + \dots = f$), amelyek csak egymás között transzformálódnak, akkor a hozzájuk tartozó ábrázolás reducibilis, ellenkező esetben irreducibilis.

Reducibilis ábrázolás irreducibilis ábrázolásokra vontható; egy irreducibilis illyenkor többször is előfordulhat.

Egy csoport irreducibilis ábrázolásainak száma egyenlő a csoport osztályainak számával (τ).

Karaktertábla:

Pont-csoport	$C^{(1)}$	$C^{(2)}$	\dots	$C^{(\tau)}$	↔ osztályok
$\Gamma^{(1)}$	$\chi^{(1)}(C^{(1)})$	$\chi^{(1)}(C^{(2)})$	\dots	$\chi^{(1)}(C^{(\tau)})$	
$\Gamma^{(2)}$	$\chi^{(2)}(C^{(1)})$	\dots			
\vdots	\vdots				
$\Gamma^{(\tau)}$				$\chi^{(\tau)}(C^{(\tau)})$	

↑
irreducibilis
ábrázolások

Példa:

D_3	E	$2C_3$	$3U_2$
A_1	1	1	1
A_2	1	1	-1
E	2	-1	0

Orthogonalitási tétel (általános alak):

$$\sum_G G_{ik}^{(\alpha)} G_{lm}^{(\beta)*} = \frac{g}{f_\alpha} \delta_{\alpha\beta} \delta_{il} \delta_{km}$$

Ha $i=k$ és $\ell=m$, akkor

$$\sum_G G_{ii}^{(\alpha)} G_{\ell\ell}^{(\beta)*} = \frac{g}{f_\alpha} \delta_{\alpha\beta} \delta_{i\ell}$$

i -re, ℓ -re összegezve:

$$\sum_G \sum_{i=1}^{f_\alpha} G_{ii}^{(\alpha)} \sum_{\ell=1}^{f_\beta} G_{\ell\ell}^{(\beta)*} = \frac{g}{f_\alpha} \delta_{\alpha\beta} \sum_{i=1}^{f_\alpha} \sum_{\ell=1}^{f_\beta} \delta_{i\ell}$$

$$\sum_G \chi^{(\alpha)}(G) \chi^{(\beta)*}(G)$$

$$\sum_{i=1}^{f_\alpha} \sum_{\ell=1}^{f_\beta} \delta_{i\ell} = \min(f_\alpha, f_\beta)$$

$$\boxed{\sum_G \chi^{(\alpha)}(G) \chi^{(\beta)*}(G) = g \delta_{\alpha\beta}}$$

$$\sum_G \chi^{(\alpha)}(G) \chi^{(\beta)}(G)^* = g \delta_{\alpha\beta}$$

$$\sum_G |\chi^{(\alpha)}(G)|^2 = g$$

(Reducibilis ábrázolásra és nq., ahol n a tartalmazott irreducibilis ábrázolások száma.)

Két irreducibilis ábrázolás akkor és csak akkor ekvivalens, ha karaktereik megegyeznek.

Csoportelemek helyett osztályokra összegezve:

$$\sum_C g_C \chi^{(\alpha)}(C) \chi^{(\beta)}(C)^* = g \delta_{\alpha\beta}$$

\uparrow
a C osztály elemeinek száma

Osztályok szerinti ortogonalitás:

$$\sum_{\alpha} \chi^{(\alpha)}(C) \chi^{(\alpha)}(C') = \frac{g}{g_C} \delta_{CC'}$$

Trivialis ábrázolás (egységábrázolás): $\chi(G) = 1$ bármely G-re. Egységábrázolása minden csoportnak van (A_{1g}); ilyen transformálódnak a skalárok (invariáns). Ha (β) az egységábrázolás, akkor minden más (α) irreducibilis ábrázolásra:

$$\sum_G \chi^{(\alpha)}(G) = \sum_C g_C \chi^{(\alpha)}(C) = 0$$

Reducibilis ábrázolás felbontása irreducibilisekre ("kiteredukálás")

$\chi(G)$: f -dimenziós reducibilis ábrázolás karaktere

$$\sum_{\beta=1}^r a^{(\beta)} f_\beta = f$$

\uparrow
 $a^{(\beta)}$ irreducibilis ábrázolás előfordulásának száma

$$\chi(G) = \sum_{\alpha=1}^r a^{(\alpha)} \chi^{(\alpha)}(G)$$

$$\cdot \chi^{(\alpha)}(G)^*$$

$$\sum_G$$

$$a^{(\alpha)} = \frac{1}{g} \sum_G \chi(G) \chi^{(\alpha)}(G)^* = \frac{1}{g} \sum_C g_c \chi(C) \chi^{(\alpha)}(C)^*$$

- Összefüggés az irreducibilis ábrázolások dimenziószáma és a csoport rendje között:

Az osztályok szerinti ortogonalitás $C = C' = E$ esetére:

$$\sum_{\alpha} f_{\alpha}^2 = g$$

Abel-csoport minden eleme külön osztály ($r=g$), tehát Abel-csoportok minden ábrázolása eggydimenziós.

Ciklikus csoportok minden ábrázolása eggydimenziós.

- Bármely Ψ függvény felirhaló egy csoport irreducibilis ábrázolásai szerint transzformálódó függvények összegeként:

$$\Psi = \sum_{\alpha} \sum_i \Psi_i^{(\alpha)}, \text{ ahol } \Psi_i^{(\alpha)} = \frac{f_{\alpha}}{g} \sum_{G} G_{ii}^{(\alpha)*} \hat{G} \Psi$$

(Ugyanazt követően az ortogonalitás tételből adódik.)

Irreducibilis ábrázolások direkt szorzata

Egy csoport két irreducibilis ábrázolását meghatározó függvényrendszer:

$$\Psi_1^{(d)}, \Psi_2^{(d)}, \dots, \Psi_{f_d}^{(d)}$$

$$\Psi_1^{(A)}, \Psi_2^{(A)}, \dots, \Psi_{f_A}^{(A)}$$

Képezzük a $\Psi_i^{(\alpha)} \Psi_k^{(\alpha)}$ típusú szorzatot: $f_d f_p$ elemű függvényrendszer, amely egy $f_d f_p$ dimenziójú (általában reducibilis) ábrázolás szerint transzformálódik. Ez az előbbi két ábrázolás **direkt szorzata** (Kronecker-szorzata).

Két ábrázolás direkt szorzatának karakterei az öt alkotó ábrázolások karaktereinek szorzatai.

Bitongitás:

$$\hat{G} \Psi_i^{(\alpha)} = \sum_e G_{ei}^{(\alpha)} \Psi_e^{(d)} \quad \hat{G} \Psi_k^{(A)} = \sum_m G_{mk}^{(A)} \Psi_m^{(A)}$$

$$\hat{G}(\Psi_i^{(a)} \Psi_k^{(b)}) = (\hat{G} \Psi_i^{(a)}) (\hat{G} \Psi_k^{(b)}) = \sum_{l,m} G_{li}^{(a)} G_{mk}^{(b)} \Psi_l^{(a)} \Psi_m^{(b)}$$

A direkt szorzat karaktere:

$$\begin{aligned}
 (\chi^{(a)} \times \chi^{(b)}) (G) &= \sum_{i,k} \int (\Psi_i^{(a)} \Psi_k^{(b)})^* \hat{G} (\Psi_i^{(a)} \Psi_k^{(b)}) dq = \\
 &= \sum_{i,k,l,m} G_{li}^{(a)} G_{mk}^{(b)} \delta_{il} \delta_{km} = \sum_{i,k} G_{ii}^{(a)} G_{kk}^{(b)} = \\
 &= \sum_i G_{ii}^{(a)} \sum_k G_{kk}^{(b)} = \boxed{\chi^{(a)}(G) \chi^{(b)}(G)}
 \end{aligned}$$

Ha két olyan $\Psi_1, \Psi_2, \dots, \Psi_f$ és $\varphi_1, \varphi_2, \dots, \varphi_f$ függvényrendszerünk van, amely ugyanazon irreducibilis ábrázolás szerint transzformálódik, akkor az f^2 db. $\Psi_i \varphi_k$ függvény ezen ábrázolás önmagával való direkt szorzatát valósítja meg; a karakterek:

$$(\chi \times \chi)(G) = [\chi(G)]^2$$

A $\Psi_i \varphi_k$ függvényrendszer szétbontható:

$$\begin{aligned}
 \Psi_i \varphi_k + \Psi_k \varphi_i &\quad f(f+1)/2 \text{ db. szimmetrikus és} \\
 \Psi_i \varphi_k - \Psi_k \varphi_i &\quad f(f-1)/2 \text{ db. antiszimmetrikus}
 \end{aligned}$$

kombinációra, melyek csak önmaguk között transzformálódnak és így két alacsonyabb dimenziójú (általában még tovább redukálható) ábrázolást valósítanak meg:

Abrázolás	Karakter
Szimmetrikus szorzat	$[\chi^s](G)$
Antiszimmetrikus szorzat	$\{\chi^a\}(G)$

Közvetlenül belátható, hogy

$$[\chi^2](G) = \frac{1}{2} \{ [\chi(G)]^2 + \chi(G^2) \}$$

$$\{ \chi^2 \}(G) = \frac{1}{2} \{ [\chi(G)]^2 - \chi(G^2) \}$$

Két különböző irreducibilis ábrázolás direkt szorzatának irreducibilis részeire való felbontása csak akkor tartalmazza az egységábrázolást (és ilgenkor pontosan egyszer), ha az összeszorozott ábrázolások egymás komplex konjugáltjai. \Rightarrow Valós ábrázolások esetén egységábrázolás csak az irreducibilis ábrázolás önmagával vett direkt szorzatában lép fel (onnak szimmetrikus részében).

Bizonyítás: $(\chi^{(\alpha)} \times \chi^{(\beta)})(G) = \chi^{(\alpha)}(G) \chi^{(\beta)}(G)$

Az egységábrázolás előfordulásainak száma:

$$a^{(A_\theta)} = \frac{1}{g} \sum_G \chi^{(\alpha)}(G) \underbrace{\chi^{(\alpha)}(G)}_{[\chi^{(\alpha)}(G)^*]^*} \underbrace{\chi^{(A_\theta)}(G)}_{\chi^{(\beta')} (G)}^* = \sum_{\alpha \neq \beta'}$$

Az egységábrázolás a szimmetrikus normában lép fel, mivel $\sum_i \psi_i q_i$ a szimmetrikus függvényekből állítható elő és bármilyen unitér transzformációval szemben invariant.

Két csoport direkt szorzatának irreducibilis ábrázolásai

A csoport

$\Psi_i^{(\alpha)}$ bázisfüggvények

B csoport

$\Psi_k^{(\beta)}$ bázisfüggvények

A $\Psi_i^{(\alpha)} \Psi_k^{(\beta)}$ szorzatok az $A \times B$ csoport faktor dimenziós **irreducibilis** ábrázolásában bázisfüggvényei lesznek és $\chi(AB) = \chi^{(\alpha)}(A) \chi^{(\beta)}(B)$. Az A és B csoport valamennyi irreducibilis ábrázolását ilyen értelemben összeszorozva meghapjuk $A \times B$ összes irreducibilis ábrázolását.

A pontcsoportok irreducibilis ábrázolásai

felölés: A, B egymintős Mullikan-szimbólumok

E kétmintős

F (vagy T) hárommintős

A: szimmetrikus
 B: antiszimmetrikus } at n-ed rendű fölengely körülí forgatásokkal szemben

Felső index: ' szimmetrikus " antiszimmetrikus } δ_{h-m}

Alsó index: g szimmetrikus u antiszimmetrikus } I-re (+ sorszám)

Példa karaktertáblára:

C_4		E	C_4	C_2	C_4^3
	S_4	E	S_4	C_2	S_4^3
A_{iz}	A	1	1	1	1
B	B_{iz}	1	-1	1	-1
$E_{ix \pm iy}$	$E_{ix \pm iy}$	1	i	-1	$-i$
		1	$-i$	-1	i

E : komplex konjugált ábrázolások ; fizikailag elfasultak
(ha nincs magneses tér)

C_4 és S_4 izomorf csoportok

x, y, z : így transzformálódnak a koordináták.

Összesen 11 lényegesen különböző karaktertábla van ; ezek
22 egymással részben izomorf pontcsoportot irnale le.
További 10 csoport C_s -sel ill. C_i -vel való direkt
szorzathint áll elő.

Rezgések osztályozása

Rácsrezgések vagy molekularezgések összenergiája:

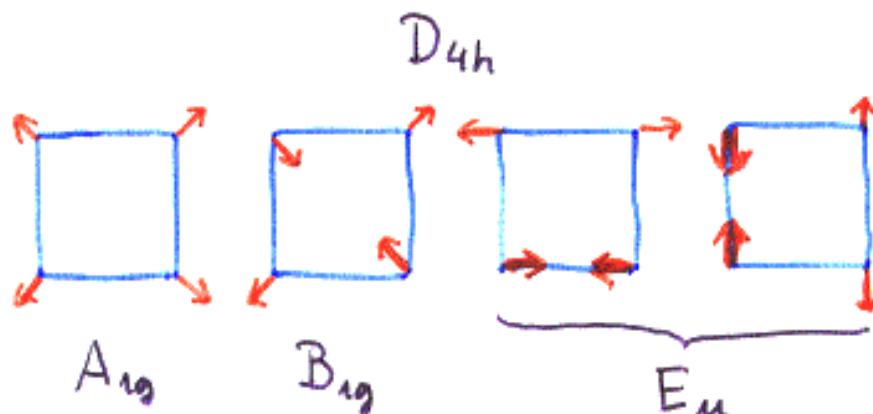
$$\mathcal{E} = \frac{1}{2} \sum_{\alpha} \sum_{k=1}^{f_{\alpha}} (\dot{Q}_k^2 + \omega_{\alpha}^2 Q_k^2)$$

Q_k : normálkoordinátaik

ω_{α} : f_{α} -morosan elfajult normálrezgés

A rendszer szimmetriaoperációi az energiát nem változtatják, ezért Q_k -k csak az elfajult normálrezgések között transzformálódhatnak (előjelváltás megengedett). Ezért Q_k -k a pontcsoport egy ábrázolásának bázisfüggvényei (az elfajult normálrezgések egy irreducibilis ábrázolás szerint transzformálódnak).

Valamennyi rezgés (beleértve a transzlációt és a rotaciót is) osztályozható a pontcsoport irreducibilis ábrázolásai szerint.

N-atomos rendszer $3N$ szabadsági fokú \Rightarrow a Q_h -k által meghatározott ábrázolás általában $3N$ -dimenziós; ezt kell kiredukálni. Ehhez elég a $3N$ -dimenziós ábrázolás karaktereit meghatározni.

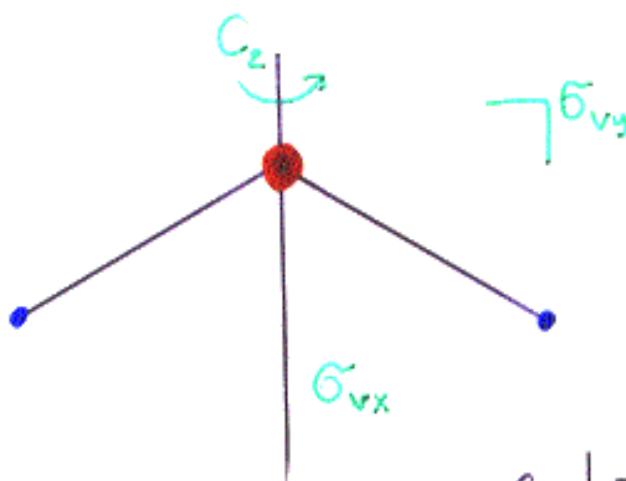
A karakterhet (sak a szimmetriaoperáció során helyben maradó atomok adnak járuléket.

$$\chi_{3N}(R) = N_c(R) f_R = N_c(R) (\pm 1 + 2 \cos \phi)$$

↑
helyben maradó
atomok száma

Ebből az irreducibilis ábrázolások meghatározhatók; a transzláció (vektor: x, y, z) és a rotáció (axiál-vektor: X, Y, Z) kiszüthető.

Példa: a vízmolekula rezgései

Pontcsoport: C_{2v}

C_{2v}	E	C_2	σ_{vy}	σ_{vx}	
A_1	1	1	1	1	z
A_2	1	1	-1	-1	z
B_1	1	-1	1	-1	x, Y
B_2	1	-1	-1	1	y, X

C_{2v}	E	C_2	σ_{vy}	σ_{vx}
f_R	3	-1	1	1
N_C	3	1	1	3
$\chi_{3N}(R)$	9	-1	1	3
Transzláció: $\pm 1 + 2 \cos \phi$	3	-1	1	1
Rotáció: $1 \pm 2 \cos \phi$	3	-1	-1	-1

$$a^{(A_1)} = \frac{1}{4} [9 \cdot 1 + (-1) \cdot 1 + 1 \cdot 1 + 3 \cdot 1] = 3$$

$$a^{(A_2)} = \dots = 1; \quad a^{(B_1)} = 2; \quad a^{(B_2)} = 3$$

$$\Gamma_{3N} = 3A_1 + A_2 + 2B_1 + 3B_2$$

De ebből

$$\Gamma_{Tr} = A_1 + B_1 + B_2$$

$$\Gamma_{Rot} = A_2 + B_1 + B_2$$

ugyanis

$$\boxed{\Gamma_{Vib} = 2A_1 + B_2}$$

Periodikus szerkezetekben (kristályrácsok) új szimmetriaelemek lépnek fel (primitív transzláció, csavartengely, csúszások), amelyek **230 tércsoportra** vezetnek. Az új szimmetriáoperációk azonban minden atomot elmozdítanak, ezért a Γ_{3N} ábrázolás karaktereihez nem adnak járatot.

A kvantummechanika kiválasztási szabályai

Átmeneti valószinűségek operátorok mátrixelemeit tartalmazza:

$$O_{\alpha\beta} = \int \Psi^{(\beta)*} \hat{O} \Psi^{(\alpha)} dq$$

Valós bázist választva
a c.c. elhagyható

Mivel a szimmetriaoperációkkal szemben a rendszer Hamilton-operátora invariáns, az egy energiasajátírtékhez tartozó sajátfüggvények egy irreducibilis ábrázolás bázisát alkotják, vagyis a rendszer energiasajátírtékei (termjei) osztályosztók a rendszer szimmetriacsoporthjának irreducibilis ábrázolásai szerint.

Közvetlenül belátható, hogy ha $\Psi_i^{(d)}$ a G csoporthoz elegendően általában reducibilis ábrázolásának egyik sajátfüggvénye, úgy

$$\int \Psi_i^{(\alpha)} dq \neq 0$$

akkor és csak akkor, ha $\Gamma^{(\alpha)}$ az egységábrázolás, vagy azt tartalmazza.

$$\int \Psi^{(\beta)} \Psi^{(\alpha)} dq \neq 0 \quad \text{akkor és csak akkor, ha } \Gamma^{(\alpha)} \text{ és } \Gamma^{(\beta)} \text{ tartalmaznak közös irreducibilis ábrázolást}$$

\uparrow
 $\Gamma^{(\beta)} \times \Gamma^{(\alpha)}$

$$\int \psi^{(\beta)} \hat{O} \psi^{(\alpha)} dq \neq 0$$

$\underbrace{\Gamma^{(\beta)} \times \Gamma^{(0)} \times \Gamma^{(\alpha)}}$

akkor és csak akkor, ha $\Gamma^{(\beta)} \times \Gamma^{(0)} \times \Gamma^{(\alpha)}$ tartalmazza az egységábrázolást. Ez akkor és csak akkor teljesül, ha $\Gamma^{(\beta)} \times \Gamma^{(0)}$ és $\Gamma^{(\alpha)}$ tartalmaznak kötös irreducibilis ábrázolásokat.

Példák

- \hat{O} skalar $\Rightarrow \Gamma^{(0)}$ az egységábrázolás.
Átmenetek csak azonos irreducibilis ábrázolashoz tartozó termek között lehetségesek.
- Infravörös abszorpció: \hat{O} a dipólusnyomaték vektor, vagyis komponensei a koordináták irreducibilis ábrázolásai szintén transzformálódnak (karaktertábla: x,y,z). A $\psi^{(\alpha)}$ kezdőöllapot a zérus-fonon állapot (skalar) $\Rightarrow \Gamma^{(\alpha)}$ az egységábrázolás. Átmenet a $\psi^{(\beta)}$ egy-fonon állapotba akkor van, ha a fonon irreducibilis ábrázolása legalább az egyik koordináta irreducibilis ábrázolásával megegyezik.
- Raman-szövés: \hat{O} szimmetrikus tensor. Ennek elemei ügy transzformálódnak, mint a koordináták szimmetrikus műveletei. $[X^2](G) = \frac{1}{2} \{ [X(G)]^2 + X(G^2) \}$

szim. tensor

vektor

C_{2v} szimmetria esetén:

	E	C_2	$\tilde{\sigma}_{vy}$	$\tilde{\sigma}_{vx}$
$\chi(G)$	3	-1	1	1
$[\chi(G)]^2$	9	1	1	1
G^2	E	E	E	E
$\chi(G^2)$	3	3	3	3
$[\chi^2](G)$	6	2	2	2

$$\Gamma^{(0)} = 3A_1 + A_2 + B_1 + B_2$$

Ha a kezdőállapot 0-fonon állapot, akkor valamennyi fonon-módusba van átmenet, vagyis minden Raman-aktív.